

II. PHILIPPOS VE MAKEDONYA KRALLIĞI'NIN YÜKSELİŞİNİN ARKASINDA YATAN ASKERİ, İDARİ VE EKONOMİK NEDENLERE BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF MILITARY, ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC FACTORS BEHIND THE RISE OF PHILIPPOS II AND THE KINGDOM OF MACEDONIA

OĞUZ YARLIĞAŞ*

Öz: Bu çalışmanın amacı, III. Aleksandros'un fetihlerinden sonra bir dünya imparatorluğuna dönüşen Makedonya Krallığı'nın yerel bir güç olarak ortaya çıkışını ve III. Aleksandros'un tahta geçişine kadar bölgede yaşanan olaylarda Makedonya'nın oynadığı rolü ortaya koyarak söz konusu dönemde Makedonya Krallığı'nın bir panoramasını sunmaktır. Eski Yunan toplumunu bir araya toplayıp Pers tehdidine karşı örgütleyen, Yunan dünyasının doğuya doğru genişlemesiyle Doğu ve Batı kültürlerinin birbirleriyle kaynaşmasını sağlayan ve böylece tarihin akışını değiştiren Makedonların Eski Yunan kent devletlerini hegemonyası altına alışının yanında Hellenistik Dönem ile birlikte tüm Yunan dünyasına yayılacak olan devlet teşkilatlanmasının prototip hali de bu çalışmada mercek altına alınacak hususlardandır. Krallığın daha sonra yaşayacağı yükselişin sebeplerinin kavranması için krallığın tarihsel konumunun ve geçmişinin de iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Makedonya'nın konumu ve Makedonların kökeni üzerinde durulacaktır. Akabinde çalışmanın ağırlık noktasını oluşturan II. Philippos dönemi ele alınacak ve bu dönemde krallığın yaşadığı olağanüstü değişimin askeri, idari ve ekonomik nitelikli sebepleri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Krallığı • Makedonya Coğrafyası • Makedon Halkı • II. Philippos Reformları

Abstract: The aim of this paper is to present a perspective on the Macedonian Kingdom of Philippos II through stressing both its emergence as a regional power, which was subsequently transformed into a world empire with Alexander the Great's conquests, and its role in regional affairs until Alexander's accession to the throne. The Macedonians gathered the Ancient Greeks into a unified element against the Persian threat and after its expansion towards the east the Macedonians enabled the mixture of the eastern and western cultures, thereby changed the course of history. In addition to the success of the Macedonian Kingdom in conquering the Greek states, this study also focuses on its administrative system which served as a prototype for subsequent Hellenistic Kingdoms. The topography of Macedonia and the origins of the people who gave their names to the place are briefly discussed to enable a better understanding of the factors behind the rise of the Macedonian Kingdom and this study focuses upon Philippos II and his reign to indicate some reasons for the revolutionary changes made to the military, the administration and the economy.

Keywords: Kingdom of Macedonia • Geography of Macedonia • People of Macedonia • Reforms of Philippos II

Makedonya'nın Topografyası

Balkan Yarımadası'nda yaşayan halkların biçimlenmesinde en önemli etken, dört bir yanlarını saran ve onları karanın iç kısımlarındaki dar alanlarda veya kıyı şeridinde yaşamaya mecbur bırakan, tarım alanlarını sınırlayan ve diğer halklarla da ticaret ve çeşitli diğer temaslar için gözlerini denize

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
yarligaso@gmail.com

çevirmeye iten, dağ sıralarıdır. Fakat Makedonya'ya baktığımızda, bölgenin dağ sıralarından nasibini aldığını görmekle birlikte, Yunan dünyasının bir bakıma uç kesimini oluşturan ve birbirlerine daha gevşek biçimde bağlı kabile örgütlenmelerinden meydana gelmiş kalabalık nüfusları barındırabilecek geniş ve verimli ovalara sahip olduğunu görürüz. Bu ovaların beslediği toplum, kendi çağdaşlarının büyük bir kısmından oldukça farklı olup, M.Ö. IV. yüzyılda bile birçok bakımdan Homeros destanlarının anlattığı destansı krallıklara benzemektedir.

Bu bölgenin coğrafi ve topografik açıdan ihtiva ettiği özellikleri kısaca tanımlamak gerekirse, öncelikle Makedonya'nın iki ayrı coğrafi bölgeye ayrıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Aşağı Makedonya olarak adlandırılan kesim ovalık bir alandır ve Therme Körfezi'ne dökülen Aksios ve Halyakmon adlı iki büyük nehir bu bölgeyi tarımsal açıdan verimli kılar. Tepelerin arka tarafında Yukarı Makedonya Yaylası uzanır. Bu bölge doğu kısmı hariç her yönden yüksek dağlarla çevrili yapısıyla korunaklı ve dış etkilere kapalı bir görünüm çizmektedir. Bu dağlık bölgeye ulaşım birkaç dağ geçidinden sağlanır. Bu geçitlerden biri Olympos ve Ossa dağları arasındaki Tempe Geçidi, bir diğeri de Olympos Dağı ve Pindos Sıradağları arasındaki Oloosson Geçidi olup bu geçitlerden Illyria'yla ulaşım sağlanır. Balkan Sıradağları ve Paikon Dağı arasındaki bir geçit ve Paikon ile Kerkine Dağı arasındaki diğer bir geçit vasıtasıyla da Paionia'ya ulaşmak mümkündür. Bu sebeple doğudaki Strymon Nehri'nin bir bariyer oluşturduğu koridor haricinde Yukarı Makedonya'nın korunaklı bir yapıya sahip olduğu açıktır. Yukarı Makedonya topraklarının büyük kısmı meralardan oluşur ve tarıma oldukça elverişlidir. Aşağı Makedonya'ya baktığımızda bu bölgenin kıtasal hareket rotalarının üzerinde yer aldığını görmekteyiz. Bu bölgeden Tempe Geçidi'ni kullanarak güneye doğru giden yol izlendiğinde Korinthos Isthmos'u ve Peloponnesos'a ulaşılır. Aksios Vadisi'ni takip ederek kuzeye doğru giden yol aracılığıyla da Istros'a varılır. Balkan Sıradağları'nın Lynkos Mevkii'ndeki gedik aracılığıyla batı yönünde devam edildiğindeyse Illyria ve Adriatik sahillerine ulaşmak mümkündür. Diğer yandan doğuda Khalkidike Yarımadası ve Kerkine Dağı arasındaki depresyon alanını takip etmek suretiyle Strymon Nehri boyunca yol alıp Trakya'ya, oradan da Byzantion ve daha doğusuna gidilebilmektedir. Tarih boyunca bölgeyi istila eden kavimler bahsettiğimiz son üç yolu kullanarak daha çok Paionia, Illyria ve Trakya üzerinden gelerek Aşağı Makedonya'da birbirlerine karışmışlardır. İklim bakımından her iki bölge de karasal iklime tabi olup Akdeniz iklimi karakteristiğinden uzaktır. Bu bakımdan karasal iklime alışık olmayan Eski Yunan boyları Khalkidike Yarımadası'nı ve bir dereceye kadar Makedonya'nın sahil kesimini oluşturan ovayı daha cazip bularak buralara yerleşmişlerdir¹.

Krallık Öncesinde Makedonya

1960'larda Khalkidike'nin kuzeybatısındaki Petralona Mağarası'nda ele geçen fosilleşmiş insan iskeleti 270 bin yıl öncesine tarihlendirilirken, sonraları aynı mağarada yapılan araştırmalarda Güney Balkanlar'daki insan yaşamının varlığını yarım milyon yıl öncesine götüren delillere ulaşılmıştır². Bununla birlikte Makedonya tarihinin konusunu oluşturacak cinsten bir Makedonya prehistoryası Erken Neolitik Devir'le birlikte, M.Ö. yak. 6000'li yıllara doğru başlar.

Prehistorik Makedonya ile ilgili bilgilerimiz çok kapsamlı değildir. Fakat son 30 yılda ele geçen bilgilerle bu alanda devrim niteliği taşıyan gelişmeler yaşanmıştır. Yunanistan'da şu ana kadar keşfedilen en erken Neolitik yerleşim Makedonya düzlüklerinde, Veria'nın birkaç km. kuzeyine

¹ Leake 1835, 263 vdd.; Bursian 1872, 56 vd.; Semple 1932, 267 vdd.; Hammond 1972, 19-123; Borza 1992, 23-58.

² Hammond 1972, 214 vdd.

düşen Nea Nikomedia adlı yerdedir. M.Ö. 6200-5300'e tarihlenen bu yerleşim, çok odalı yapıları, ocakları ve sayısız mezar yapılarıyla dikkat çekmekte ve bölgedeki diğer yerleşmeleri nitelik olarak aşmaktadır³. Aşağı Thessalia tarafındaki Servia'da keşfedilen bir Orta Neolitik Dönem yerleşimi kerpiç sıvalı ve komplike dörtgen planlı evler barındırır. Bu iki yerleşim de sonraki dönemlerde farklı toplulukların yeniden yerleşmeyi seçtikleri yerler olarak dikkat çeker. Bununla birlikte Orta Neolitik Dönem ile beraber düzlüğün batısına doğru yeni yerleşimler ortaya çıkar, fakat bunlar daha önceki yerleşimlerden buraya göç olduğunu akla getirmemektedir⁴. Borza'nın varsayımlarına göre bu yeni yerleşimler Geç Neolitik Dönem'de Pelagonia ve ötesinden gelip Servia ve Nea Nikomedia da dâhil olmak üzere çeşitli yerleşimleri kendilerine yurt edinmiş göçmenlere aittir⁵.

Orta Bronz Dönem'e gelindiğinde (M.Ö. yak. 1900) bölgede Indo-Germenler baş gösterir. Bu kavimlerin göç rotalarına dair en yaygın görüş, Karadeniz'in kuzeyini işaret eder⁶. Yine bu kavimlerin bölgede daha sonra filizlenecek olan Yunancanın arkaik bir formunu kullandıkları bilinmektedir. Çeşitli Yunanca dialektlerinin de bu dönemde ortaya çıktığı görüşü yine hâkim durumdadır⁷.

Güneydoğu Makedonya, özellikle de Kozani civarındaki bölge Geç Bronz Dönem'e ait birkaç Myken objesinin ele geçtiği bir buluntu yeri olarak göze çarpar. Bu objelerin Thessalia'dan ithal edilmek suretiyle bu bölgeye gelmiş olabileceği yönünde görüşler varsa da⁸ Makedonya Bölgesi'nde son 30 yılda yapılan kazıların pek çok düşüncüyü değiştirdiğini göz önüne alırsak, arkeolojik kazılardan çıkacak sonuçların bu varsayımları altüst edebilme potansiyelinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. 1985-86 yılında yapılan kazılarda Olympos Dağı'nın kuzeyindeki Petra Geçidi civarındaki Agios Dimitrios'ta bir Myken mezarlığı bulunmuştur. Petra Geçidi'nin bulunduğu yer Thessalia ile Makedonya coğrafi bölgeleri arasında doğal bir sınır bölgesidir. Burada Geç Bronz Dönem'e ait bir Myken yerleşiminin varlığı sadece Petra'nın o dönemlerde de önemli bir geçit olduğunu kanıtlamakla kalmayıp, aynı zamanda Myken yerleşimlerinin sınırlarını Makedonya Bölgesi'nin sınır kesimlerine kadar da dayandırmaktadır. Pieria'da yapılan kazılar, Makedonya'daki Myken varlığının belirtilerini her geçen gün daha da güçlendirmektedir⁹.

Son yıllarda Eski Yunan tarihiyle ilgili belki de hiçbir mesele Dor göçleri olarak tabir edilen olay kadar tartışılmamıştır. Dor Göçleri bilindiği üzere (Herodotos IX. 26 ve onu kaynak olarak kabul eden Thukydidis II. 99. 3'e dayandırılarak) XIX. yüzyıl tarih yazıcıları tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Fakat bu teoriyi destekleyecek arkeolojik veya dilbilimsel hiçbir kanıt yoktur. Arkeolog ve filologların azımsanamayacak bir kısmı Eski Yunancanın bir formunu konuşan Dorların Bronz Çağı'nın sonunda Myken merkezlerini yerle bir ettiği görüşüne şüpheyle bakmaktadır. Bu teoriyi ikna edici bulmamalarının pek çok sebebi vardır ve bunlardan en önemlilerine kısaca şöyle değinebiliriz; öncelikle sayıca ve teknolojik olarak geride kalmış bir topluluğun iyi örgütlenmiş, korunaklı yerlere inşa edilmiş Myken kentlerini yıkıp yıkması olmaları inandırıcılıktan uzaktır.

Geç Myken tabakalarında bu istilacıların bıraktığı tek bir iz dahi yoktur ve iddia edildiği gibi Mykenlerle Dorlar kültür bakımından birbirlerinden ayrılamayacak derecede iki yakın topluluksa o

³ Borza 1992, 59 vd.

⁴ Hammond 1972, 220 vd.

⁵ Borza 1992, 61.

⁶ Hammond 1972, 272 vd.; Diamant 1975, 287 vd.

⁷ Borza 1992, 62.

⁸ Hammond 1972, 290 vd.

⁹ Horejs 2007, 295.

halde Myken kentlerini yağmalayan Dorlar, bu olayın hemen ardından niçin arkada tek bir iz bile bırakmadan bu kentleri terk edip gitmişlerdir?

Dor lehçesinin oluşumu yeni bir halkın gelişine bağlanamaz. Arkeolojik kalıntılar üzerinden tanımlaması yapılan bir kültürde gerçekleşen değişiklikleri dilbilimsel kanıtlarla ilişkilendirmek pek mantıklı görünmemektedir. Dolayısıyla arkeolojik malzemeye bakarak Yunanların ve dillerinin kökenini aramak beyhudedir. Dor lehçesinin kökenlerini Yunanistan sınırları içinde bir yerde aramak belki de daha doğru olabilir; bu lehçenin Myken dilinin Karanlık Çağlar'da bir şekilde ayakta kalan bir formu olduğunu savunanların yanında, bunun Myken sonrası dönemde tamamen yeni bir lehçe olarak ortaya çıkmış olabileceğini düşünenler de mevcuttur¹⁰.

Bununla birlikte dikkate alınması gereken diğer bir teori de, Myken uygarlığının yazı sistemi olan Linear B yazılı tabletlerde iki lehçenin kullanıldığıdır. Bunlardan biri idari ve dini sahada kullanılan saray lehçesi özelliğine sahiptir; diğeryse halk tarafından kullanılan 'proto-Dor' lehçesidir. Teoriye göre yaşanan felaketin ardından Myken kentleri yok olup gidince arkaik Dor lehçesi halk arasında kullanılmaya devam ederek gittikçe yayıldı ve Güney Yunanistan'a da hâkim oldu¹¹. Yine de tüm bu görüşleri değerlendirirken tedbiri elden bırakmamak gerekir. Sonuçta bu tür yorumlar henüz spekülasyondan öteye geçmemektedir.

Burada Dor göçlerinden söz etmemizin sebebi, Dorların Makedonya'da yaşayan halkla ilişkili olabileceği görüşüdür. Herodotos (I. 56) bize Dorların ataları olarak gösterilen eski bir kabileden bahseder. Bu kabile Kadmosoğulları tarafından yaşadıkları Ossa ve Olympos dağları arasındaki Histiaiotis denilen yerden kovulan Makednon adlı kabiledir. Sonraları bu kavim Peloponnesos'a yerleşip Dorlar adını almıştır. Bu isim de Hellen oğlu Doros'tan gelmektedir. Bir başka yerde Herodotos (VII. 43) Spartalı müttefiklerden bahsederken "*Dor ve Makednon soyundan*" tabirini kullanır.

Makednon olarak öne çıkan isim 'uzun' veya 'yüksek' anlamlarına gelir ve genel olarak eski kabilelerin mesken edindiği Pindos sırtlarını ifade eder¹². Fakat Makedon ismiyle bir bağı kurulmamıştır. Sonraki dönemlerde yaşayan Makedonlar kendilerini mitolojik figürlerle bağdaştırmışlardır ve bunların en çok kabul göreni de Zeus ile Deukalion'un kızı Thyia'nın oğlu, Aiolos ve Hellen'in oğlu, Doros'un kardeşi Makedon'dur. Doros aynı zamanda Pindos'un babası Lykaon'un oğludur. Bu bölgedeki Emathia, Orestis gibi diğer bazı bölge isimlerine baktığımızda bunların aynı zamanda coğrafi anlamlarının da olduğunu görürüz; Makedonya ve Orestis kelime anlamları bakımından 'yayla' ve 'dağlık' anlamlarında kullanılabilir, Emathia ise 'kumlu' demektir. Bu bakımdan Makedones kelimesi de 'Makedon'un soyundan gelenler' değil de, 'yüksek yerlerde yaşayan' veya 'dağlı' anlamlarına gelebilir¹³. Tabii bu tartışmalar Dorlarla Makedonların aynı soydan geldiğini ve aynı insanlar olabileceğini kanıtlamaya yeterli değildir, çünkü sadece mitolojik bilgiye ve tahmine dayalıdır. Ne yazık ki bu teorileri destekleyecek arkeolojik veya dilbilimsel kanıt da yoktur. Fakat yine de Klasik Yunan geleneği ve yeni yapılan araştırmaların konuyla ilgili sonuçlarını değerlendiren bu fikirleri görmek, en azından farklı düşüncelere zihinde yer açmak açısından önemlidir.

¹⁰ Tartışmalarla ilgili olarak bk. Snodgrass 1974; Tritsch 1974; Chadwick 1976; Drews 1994, 208 vd.; Cline 2014.

¹¹ Hooker 1976, 163-80.

¹² Hammond 1972, 276, 430.

¹³ Borza 1992, 69 vd.

II. Philippos'a Kadar Makedon Devlet Yapılanmasına Bir Bakış

Sparta krallarının Lakedaimonia'da hak iddia etmesine benzer şekilde Makedon kraliyet ailesi de Yukarı Makedonya Bölgesi'nde hak iddia ediyor ve bu bölgede yaşayan kabileleri hükümleri altında tutuyorlardı. M.Ö. V. yüzyılda bu hükümdarlık Homerik dönemleri andırır şekilde, her biri soylu hanedan ailelerine sahip ve savaşlarda Makedon krallarına destek vermekle yükümlü bağımsız kabileler üzerindeki gevşek bir kontrol mekanizması statüsüne sahipti. Fakat Thukydidés'in Yukarı ve Aşağı Makedonya'yı tek bir krallık, yani Makedonya olarak tarif etmesine yetecek kadar da birbirine sıkı sıkıya bağlı bir yapı görünümü çiziyordu¹⁴.

Krallık tıpkı kahramanlık çağındaki Myken Yunanistanı'nı akla getirecek bir düzende, yani hak sahiplerine belirli imtiyazları getiren ve soya dayalı olarak ilerleyen bir yapıdaydı. Makedonya kralları modern tarihçiler tarafından çoğunlukla -ve muhtemelen haklı olarak- "*primus inter pares*" olarak nitelenmişlerdir. Argeadai kraliyet hanedanıydı ve hanedan üyesi taht varisleri Makedon halkı tarafından tahta çıkarılırdı. Bu bakımdan kralın gücü tamamen halkından gelmekteydi. Dolayısıyla güç el değiştiriyor, halkın kendisi seçim yoluyla erki tek kişiye bırakıyordu. Kral devletin vücuda gelmiş şekli, onun bir suretiydi. Kralın ismi diplomatik yazışmalarda ve Pers Savaşları'ndan sonra ilk kez darp edilmeye başlayan sikkelerin üzerinde devleti temsilen yer alırdı. Örneğin Delphoi'daki Amphiktyon toplantılarına ait rahip listelerinde diğer rahipler temsilcisi oldukları kentlerin 'ethnikon'larıyla tanıtılmalarına karşılık, Makedon rahipler 'Philippos'un (temsilcisi) veya 'Aleksandros'un (temsilcisi)' olarak belirtilirlerdi¹⁵. Kral tüm toprakların sahibiydi, savaşlarda başkomutandı, üstelik adaletin en yüksek temsilcisi, yani hâkimdi. Buna ek olarak tanrıların yeryüzündeki temsilcisi, yani başrahipti. Kral aynı zamanda hazinedardı ve yokluğu sırasında görevlerini geçici olarak başkalarına da devredebilirdi. Bununla birlikte kral yine de devletin mutlak temsilcisi olarak değerlendirilmemelidir; bir kral ihanet sebebiyle Makedonya halkı tarafından yargılanabilir ve suçlu bulunduğu takdirde görevinden azledilebilirdi¹⁶. Yukarıda bahsettiğimiz nitelikler, krallığın büyümesi ve tek ordunun birkaç orduya dönüşmesi, birbirinden farklı ordu komutanlarının da aynı anda görev yapmasıyla beraber, özellikle de M.Ö. 334-220 yılları arasında değişikliğe uğramaya başlamıştır.

Kralın yapamayacağı şeylerden biri de kendisinden sonra bir halef seçmektir. Fakat bu süreçle ilgili kesin bir bilgi de yoktur. Yine de ordunun bu seçimde önemli bir rol oynadığı açıktır. Bununla birlikte ordunun kralı seçerek mi ilan ettiği, yoksa seçilen kralı tanıyarak bu süreçte sadece bir onay kurumu mu olduğu açık değildir. III. Aleksandros'un ölümünden sonraki döneme baktığımızda ilk olasılığın daha muhtemel olduğu düşünülebilir. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, söz konusu dönemin şartları olağanüstü bir uygulama da gerektirmiş olabilir; çünkü ortada halef olarak görünen kesin bir şahıs yoktu ve ordu meclisi bir toplantıyla halefi belirlemektedir. Sonuçta her liderin kendine göre düşünceleri ve tasarıları olabilir, fakat ordu bir bütün olarak düşünüldüğünde her şeye hazırlıklı bir bütün profili çiziyordu ve o günün şartlarında kendi yolunu çizmeye hazır¹⁷. Genellikle kralın en yakın akrabaları ordunun gözünde daha önde geliyordu ve hiç kuşkusuz kralın en olgun oğlu normal şartlarda daima tahtın yeni sahibi olmuştur. Fakat şurası da bir gerçektir ki, ortada bariz bir seçenek olmadığı zamanlarda, karar vermek orduya kalıyordu. Bununla birlikte

¹⁴ Thuk. II. 99.

¹⁵ Ellis 1976, 21.

¹⁶ Hammond 1959, 535.

¹⁷ Curt. X. 6 vd.

çoğu zaman ordunun bir onay mercii olarak yarar sağladığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Makedonların Önde Gelen Hanedanları

Yunanistan Yarımadası ve Orta Balkanlar'da yaşayan savaşçı kabileler için monarşi kendilerine geçmişten kalan bir mirastı. Birbirine çok bağlı bir yapı sergileyen bu kabilelerde bir kabile şefi seçilir ve bu şef ölene kadar kabileyi yönetirdi. Bu kabileler kendi aralarında birleşip daha da büyüyerek *ethnos* dediğimiz yapıyı oluşturunca yine kendi aralarında seçtikleri bir kral ömür boyu idareyi ele aldı. Bu iki lider tipinin gelişimi arasındaki farklılık günümüze kadar gelmeyi başaran iki sözcükten de anlaşılabilir: tarihçilerin metinlerinde geçen *phylo basileus* kabile şefine verilen isimken, *arkhon basileus* devlet yöneticisi veya yönetici kral anlamını karşılamaktaydı.

Krallık müessesesi genellikle seçilmiş bir aileye bahşedilir ve ailenin kuşakları bu müesseseyi sürdürürdü. Kralın aynı ailenin içinden olmasının tanrıların hoşuna gideceğine ve bu durumun da *ethnos*'u tanrıların gözünde yücelteceğine ve ona iyi talih getireceğine inanılıyordu. Bu tür bir ailenin atasının genellikle bir tanrının ölümlü bir kadınla birleşmesinden doğduğu kabul edilirdi. Bu nedenle Molossia *ethnos*'unun Akhilleus'un oğlu Neoptolemos zamanından M.Ö. yak. 232 yılında monarşinin kaldırılmasına kadar tam dokuz yüzyıl boyunca hüküm sürdüğü düşünülüyordu. Bu sülalenin mensupları Akhilleus'un dedesinin adından yola çıkılarak Aiakos oğulları, yani Aiakidai olarak adlandırılıyorlardı. Bir başka hanedan ailesi de Troialı Priamos'un oğlu Helenos'un torunları olduklarını ileri sürüyorlardı. Khaones olarak adlandırılan aynı aile Thukydides tarafından da hükümdar sülale olarak kaydedilmiştir¹⁸. Bu iki sülale de erken dönemlerde göçebe hayvancılık yapan kabileleri idare etmişlerdi.

Makedonya *ethnos*'unu oluşturan kabilelere baktığımızda, bunların M.Ö. VIII. yüzyıldan önceki bir zamanda yavaş yavaş bir yönetici aile veya kabilenin önderliğinde bir araya geldiklerini görürüz. Bu aile veya klanın temsilcileri kendilerini Argeadai, yani Zeus oğlu Makedon'un oğlu olduğuna inanılan Argeas'ın torunları olarak adlandırıyorlardı. Argeadai Makedones olarak adlandırılan bu hükümdar sülalenin Orestis Bölgesi'nden geldiği söylenir. Hesiodos'u kendine kaynak olarak alan Stephanos Byzantinos da onları Pieria ve Olympos Dağı arasındaki bir yere, yani Orestis Bölgesi'ne yerleştirir¹⁹. I. Perdikkas sülalenin son kralını M.Ö. VII. yüzyılın ortalarında tahttan indirip onun yerine kral olunca o da Argeadai klanına kabul edildi. Strabon'a göre kabile Perdikkas'ın önderliğinde Emathia Ovası'nı hâkimiyeti altına alarak Amydon kentini yok etmişti²⁰.

IV. Aleksandros'un ölümüyle Perdikkas sülalesinin sonu gelince tahtın varisleri Argeadai soyunu doğal olarak sahiplendiler. Gerçekten de Hellenistik krallıkları incelediğimizde kraliyet ailelerinin soylarını Argeadai'a dayandığını veya en azından bu sülaleyle bağlantılı olduğunu ileri sürdükleri görülmektedir²¹.

Perdikkas ve kardeşleri Makedonya'ya Peloponnesos'taki Argos'tan gelmişlerdi. Argos'taki kraliyet hanedanının, Temenidai'nin mensuplarıydılar. Temenidai, yani Temenos oğulları Zeus oğlu Herakles'in soyundan geliyordu ve Temenos, Dor kavimlerini Argolis Bölgesi'ne getiren ve M.Ö. XII. yüzyılda Argos'u kuran efsanevi kahramandı. Bu bakımdan Perdikkas da Makedonya'ya tanrısal bir bağ ve kudretle gelmişti; üstelik Argeadai gibi Temenidai da Zeus'un soyundan geliyordu ve

¹⁸ Thuk. II. 80. 5.

¹⁹ Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Argeou; Hes. *Eoai. fr.* 7.

²⁰ Strab. 329. *fr.* 11.

²¹ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Hammond 1992, 17; Hatzopoulos 1994, 16-43; Hammond 1970, 60-67.

bu sebeple iki kabile de *diogeneis*'ti. Klasik Dönem'de Temenidai sülalesinden pek çok antikçağ yazarı bahsetmektedir. Herodotos Makedon kraliyet ailesinin köklerini Yunan soyuna dayandırmakta, Herodotos'un çeşitli konularda kaydettiklerini çoğu zaman eleştiren Thukydides de bu sefer kendisine katılmaktadır²². Isokrates ve Diodoros'ta da bu yönde bilgiler bulunmaktadır²³.

II. Philippos ve Makedonya Krallığı'nın Palazlanması

III. Perdikkas'ın İlyrialılarla yapılan savaşta beklenmedik şekilde ölmesinin ardından hiç kimse Makedonya'nın 30 yıl içinde bölgenin en büyük gücü olacağını tahmin edemezdi. İşte bu tahmin edilmeyen şaşırtıcı olgunun arkasında II. Philippos'un askeri ve idari dehası yatmaktadır. Philippos'un tahta geçişinin hemen ardından uygulamaya geçirdiği askeri yenilikler Makedonya Krallığı'nın genişleyerek çevre halkını şemsiyesi altına almasını sağlamıştır. Bu bakımdan öncelikle dönemin askeri yeniliklerine değinip daha sonra da Philippos'un gerek Balkanların kuzey kesiminde, gerekse Yunanistan Yarımadası'ndaki askeri faaliyetlerini mercek altına alacağız.

M.Ö. 479 yılındaki Plataia Savaşı'ndan beri Hellen *hoplites*'leri, o zamanki dünyanın en etkili savaş gücüydü. Savunma amaçlı olarak giydiği bronz miğfer, göğüs zırhı, baldırlık ve yuvarlak kalkanı ve saldırı amacıyla bulundurduğu 2 m. uzunluğundaki kargısı nedeniyle 'bronz adam' olarak da bilinirdi. Bu silah teke tek dövüş için değil, toplu biçimde, *phalanks* denilen dikdörtgen düzende savaşmak için tasarlanmıştı. Söz konusu bu düzen kapsamında ön saftaki askerler omuz omuza temas edecek sıklıkta yan yana durur, her adam yaklaşık bir metre kadar yer kaplardı. Bu ön saf genellikle arkalarındaki yedi hat ile de desteklenirdi. Bu sebeple *phalanks*'ın derinliği genellikle 8 sıradan oluşurdu. *Phalanks*'ların karşı karşıya geldiği savaşlarda savaşın gidişatında çoğu zaman ön saftaki adamların savaş kabiliyeti ve tecrübesi belirleyici olur, diğer yedi sıraya bu adamları arkadan destekleyerek; bazen geriye çekilip bazen ön hattı düşmanın üzerine götürerek öndeki askerlerin düşmana saldırmalarını sağlardı. Balkanlarda yaşayan halklar da gerekli araç gereci temin ettiklerinde bu düzeni önceden planlanmış savaşlarda kullanmak üzere kendilerine uyarladılar. M.Ö. V. yüzyılda Lynkestai kavminin *hoplites* olarak savaştığını, Arkhelaos'un da krallığı için bir *hoplites* kuvveti oluşturduğunu biliyoruz. M.Ö. IV. yüzyılda Bardylis'in güçlü ordusu da *hoplites* düzeninde savaşıyordu. Fakat Yunan *hoplites*'i yine en güçlü ve önde gelen savaş gücü olmaya devam etti ve M.Ö. 359 yılında kutsal ordunun bir kısmını oluşturan Thebaili *hoplites* birlikleri dünyanın en elit savaş gücü durumundaydı²⁴.

II. Philippos askeri alanda devrim niteliğinde bir yeniliğe imza atarak Makedonya *phalanks*'ını oluşturdu. Bu savaşma düzeni bakımından bir yenilik değil, donanımsal bir yenilikti²⁵. Eski *hoplites*'in diğer donanımı dışında kalkanında bir yenilik vardı, kalkan sol omzuna asılı halde duruyor, böylece askerin iki eli de boşta, mücadele için kullanıma uygun hale geliyordu. İşte bu noktada *sarissa* denen yeni bir tip mızrak kullanılmaya başladı. Bu mızrağın boyu benzerlerinden çok daha uzun, yaklaşık 4 m. idi, demir uçluydu ve her iki uçta dengeyi sağlamak amacıyla arka kısımda da demir sap kullanılıyordu. Asker bu mızrağı yere dik şekilde tutuyor ve böylelikle üzerine gelen ok ve taşların hedefini bulmasını engellemek için bunu savurabiliyordu. Saldırı sırasında da yere paralel biçimde iki eliyle tutuyor, tüm gücünü bu silaha verebiliyordu. Bu silah Makedonya'da yetişen bir

²² Hdt. V. 22. 1; Thuk. II. 99. 3; V. 80. 2.

²³ Diod. VII. 16; Isok. V. 32.

²⁴ Bk. Diod. XV. 13. 2; ayrıca bk. Anderson 1970, 44 vd.; Ellis 1976, 52-56; Pomeroy *et al.* 2004, 259 vd.

²⁵ Diod. XVI. 3. 2.

tür ağaç olan kızılıçık ağacından yapılmaya olduğu için benzerlerinden büyük olmasına rağmen hafif, fakat dayanıklıydı. II. Philippos'un savaş alanında kullanmaya başladığı bu yeni silah da teke tek mücadele için değil, aynı şekilde *phalanks* düzeni içinde diğer *phalanks*'larla mücadele sırasında kullanılmak üzere geliştirilmişti. Fakat bu *phalanks* düzenindeki hat diğerleri gibi 8 değil 10 askerden oluşuyordu, bunun sebebi de askerlerin kapladığı alanın eskisine göre azalmış olmasıydı. Kalkanları omuzlarına bağlı durumda olduğu için normal *hoplites*'lerden daha sıkı bir düzende ilerleyebiliyorlardı²⁶. Saldırı anında bir araya gelen 5 asker mütahale alanına 1 asker geliyordu ve bu da karşı hattı dağıtmaya yetecek bir müdahale demektir. Zaten karşı tarafın mızrağı kısa kalıyor ve Makedonlara ulaşmıyordu.

Askerlerin yanlarında taşıdıkları ağırlıklara bir sınırlama getiren II. Philippos, bu sayede *phalanks*'ların manevra kabiliyetlerini artırmıştı²⁷. Arrianos, III. Aleksandros'un krallığının ilk yılında, yani M.Ö. 335'te bu şekilde ilerleyen ordunun sayıca fazla olan ordulara karşı sahip olduğu avantajlardan bahseder²⁸. Başlarda düzene alışmak için birçok talim yapılması gerektiğinden bahseden yazar, aylar süren çalışmaların ardından birliklerin olağanüstü disiplinli hale geldiklerini ve adeta resmigeçit düzenler titizlikte davrandıklarını ifade eder²⁹. Bu düzenli ve disiplinli ordunun görünümü dahi barbarları korkutmaya yetiyor, düşman orduları çoğu zaman saldırmak yerine dağılıp kaçıyorlardı.

II. Philippos'un bu devrim niteliğindeki yeniliğinin tamamen ona bağlı olmadığını, bu hususta kendisinden önceki kralların yaptıklarını geliştirdiğini söyleyebiliriz. II. Aleksandros ve III. Perdikkas'ın zamanında kullanılan ve *hoplites* savaşları için eğitilen *pezhetairoi* birlikleri geliştirilmişti. Bu askerler kralın yanında, onunla aynı saflarda savaşan piyade erleriydi ve bir bakıma kralın fedaileriydi, yemekte de sofrada arkadaşlarıydı (Yun. *pezhetairoi*: sofrada arkadaşları). Philippos, İlyrialıların ve daha sonra da Thebailıların elinde rehin tutulduğu yıllarda onların savaşadaki başarılarının arkasında talimin, tecrübenin, fiziksel kuvvetin ve manevi ruhun olduğunu görmüştü³⁰. Philippos'un bu sırada *hoplites* savaş tekniklerini inceleme ve yeni teknikler geliştirme şansı da oldu. Zaten krallığının sınırları içindeki topraklar da kendisine bu gelişmeleri uygulaması için imkân sağlıyordu; daha önce de bahsettiğimiz gibi Makedonya Bölgesi'ne özgü bir ağaç olan kızılıçık ağacı yeni kullanılmaya başlayan silahın hammaddesiydi ve hafif fakat dayanıklı olması bakımından oldukça stratejik bir kaynaktı. Öte yandan, Beroia, Amphaksitis, Krestonia ve Parorbelia civarından çıkarılan bakır ile, Pieria ve yine Amphaksitis civarından çıkarılan demir de önemli stratejik kaynaklardı. Ordunun dizilişinde de bir yeniliğe giden Philippos, kama düzenini geliştirdi. Bu düzende ön tarafta bulunan askerler diziliş itibarıyla bir kamayı andırdığı için bu ad uygun görülmüştür³¹. Bunun dışında geleneksel olarak kullanılmaya devam eden sapancılar, okçular ve mızraklılar gibi birlikler de ordunun hafif piyadelerini oluşturmaktaydı.

Balkanların Kuzeyindeki Askeri Harekât

II. Philippos'un yeni ordusu ilk zaferini M.Ö. 358 yılında Paionia Kralı Agis'in ölümünden hemen sonra Paionialılara karşı mücadele ettiği meydan muharebesinde elde etmişti. Ardından, 358 yılının

²⁶ Asclep. Tact. IV. 1-4.

²⁷ Diod. XVI. 3. 1.

²⁸ Arr. Anab. I. 4. 3.

²⁹ Arr. Anab. I. 6. 13.

³⁰ Plut. Pelop. XV. 1-3.

³¹ Arr. Tact. XVI. 6; Asclep. VII. 3.

yazında ordusuyla birlikte Illyria Bölgesi'ne girip Bardylis'in kuvvetleriyle karşılaştı. Bardylis'in barış teklifine tüm Makedonya şehirlerinin boşaltılması koşuluyla olumlu bakacağını ifade eden Philippos'un bu teklifi kabul görmedi. İki ordu savaşıma başladı ve kısa sürede Philippos'un kama düzenindeki ordusu düşman hattını yarararak düşmanın düzeninin bozulmasına ve askerlerin kaçmalarına neden oldu. Philippos'un 600 Makedon süvarisi de kaçan askerleri kovalarken düşmanın ağır kayıplar vermesini sağladı. Savaşın ardından barış anlaşması yapmak zorunda kalan Bardylis, Philippos'un istediği gibi tüm Makedon şehirlerinden çekilmek zorunda kaldı, Philippos da Dardania prensesi Audata'yı (evlendikten sonra ismini Eurydike'ye çevirerek) kendine eş olarak aldı ve aradaki dostluk bağları güçlendi.

40 yıllık bir ezilme sürecinin ve özellikle M.Ö. 359 yılında krallığın aldığı ağır yenilginin ardından bu savaştan zaferle çıkan Philippos, Makedonların gözünde bir kurtarıcı olarak sivriliyordu. Henüz 23 yaşında kendini kanıtlamış bir lider olarak öne çıkan Philippos, Yukarı Makedonya halkını Dardania boyunduruğundan kurtarmış, halkın takdirini şimdiden kazanmıştı. Sonuçta tüm Yukarı Makedonya şehirleri kendi rızalarıyla Philippos'un ordusuna katıldılar³².

Makedonya Krallığı'nın topraklarını büyütmesi savunma sisteminde de yenilikler getirdi. Bu yeni toprak kazanımlarıyla birlikte artık Makedonya daire şeklindeki dağların arasında, oldukça korunaklı bir bölgeye yayıldı. Philippos hem batıda hem de doğuda oluşturduğu garnizonlarla Dardania ve Illyria tehdidini asgariye indirdi. Bu arada M.Ö. 358 yılındaki zaferden sonra Tymphaei ve Orestai gibi çevre kabileler de krallığa katılıyor ve Philippos'un ordusuna asker göndermeye başlıyordu.

Philippos kuşatma teknikleri açısından da birtakım yenilikler yapmıştı. Yunan kentlerinin etrafındaki surlar oldukça uzun ve 3 m.'ye kadar ulaşan derinlikte yapıları ve saldırıya çok dayanıklıydı. Bu sebeple bu kentlerin alınışı, genellikle kuşatmacı tarafın kentin etrafına bir duvar örüp kente giriş çıkışları kısıtlayarak ve kentin dışarıyla temasını keserek bir blokaj yaratması ve böylece içeridekileri teslim olmaya zorlaması sayesinde oluyordu. Philippos ise kuşatma sırasında kullanılan geleneksel aletlerden daha etkin bir şekilde yararlanmanın yanında, o dönem Sicilya'da kullanıldığı bilinen fakat daha önce Makedonya ve Yunanistan civarında kullanılmayan alevli oklar ve ağır taşlar fırlatan birtakım mancınıkları devreye sokmuştu. İşte Amphipolis kuşatması da bu şekilde başarıya ulaşmıştı. Diodoros'un anlattığına göre, makineleri olağanüstü etkinlikte kullanan Philippos, kısa zamanda kenti almayı başarmıştı³³. M.Ö. 357 sonbaharında Philippos, Pydna'yı ele geçirdi ve hemen ardından Khalkidikelilerle anlaşma yaparak Potidaia'yı alıp ellerinde tutmalarına destek oldu³⁴. Buna karşılık iki taraftan herhangi biri kendi başına Atina'yla barış yapmayacaktı. Zaten her iki taraf da artık Atina'yla savaş halindeydi.

Buna karşılık Atina, Philippos'un Amphipolis'in doğusundaki faaliyetlerinden tedirgin olan Thrak Kralı Ketriporis, yenik düştüğü savaşın yaralarını yeni yeni sarmaya başlayan Paionialı Lyppeus ve Philippos'un Lykhnitis Gölü'ne kadar ilerlemesine tepkili olan Illyriyalı Grabus ile ittifak kurma yoluna gitti. Philippos'un ordusu takip eden yaz karşı karşıya geldiği müttefiklerin ordusunu bozguna uğrattı. Bu zaferden sonra doğu cephesini iyice kontrol altına alan Philippos, sınırlarını kuzeye ve doğuya doğru, Zrna, Gora, Messapion, Kerkine, Orbelos ve Rhodope kırsalına kadar genişletmiş oldu.

³² Diod. XVI. 4. 5-6.

³³ Diod. XVI. 8. 2.

³⁴ Khalkidikelilerle yapılan anlaşma için bk. Harding 1985, 89-90.

M.Ö. 359-356 arasındaki üç yıllık zamanda Philippos krallığının sınırlarını neredeyse iki kat genişletmişti. Bunun yanında güçlü bir savunma sistemi kurmayı da başardı. Bu olağanüstü başarıların dayandığı üç temel etken vardı; bunlardan birincisi, Philippos'un tartışmasız savaş dehasıydı. Ordu kabiliyet ve hız bakımından düşmanlarına kök söktürüyordu. Diğer Yunan kent devletlerinin içinde bulunduğu siyasi durum da Makedonya'nın bu genişlemesine müdahale şansını azaltmıştı. Bu zaman zarfında Atina kendi müttefikleriyle birtakım mücadeleler içindeydi ve bu durum giderek güçlenen Makedonya'ya olası bir müdahaleyi engelliyordu. Boiotia Birliği'nin de kendi dertleri yakasını bırakmıyordu. Bu olaylar gittikçe tırmanarak M.Ö. 356 yılında Phokisli bir generalin Delphoi'daki Apollon Tapınağı'nı kuşatmasına kadar varmıştı³⁵.

Yunanistan'daki Askeri Harekât

Philippos'un yeniden teşkilatlandırıldığı ordusu ile bir Yunan ordusunun ilk karşılaşması M.Ö. 353 yılında gerçekleşti. O zamana kadar Makedonya ordusu diğer Balkan kabileleri arasında üstünlüğünü çoktan kanıtlamıştı. Zaten bu kabile tarzı orduların muhtevası Makedonya süvarisine benzer donanımlardan faydalanan, fakat mızrak ve kargı kullanan aristokratik bir atlı gücü ile *hoplites* tarzı savaş yöntemine bağlı seçilmiş piyade alayından oluşuyordu. Thraklar iki özel birlik oluşturmuşlardı; *peltastes* denen ve uzun kargılarıyla hafif bir kalkan taşıyan, hafif piyade diyebileceğimiz özel birlik ile *hamipoi* adıyla tanınan, *hoplites* gibi sık düzende değil de daha çok aralıklı düzende savaşmak için eğitilmiş birlikleri vardı. Yunan *hoplites*'leri dönemin en önemli savaş gücü olma niteliğini sürdürüyordu ve önceden kararlaştırılmış meydan muharebelerinde halen üstünlüklerini koruyorlardı. Yunan paralı askerleri de tecrübeleri ve kabiliyetleri nedeniyle Persler ve Atina gibi zengin kent devletleri tarafından kullanılıyordu. Bu paralı orduların içinde Giritli okçular gibi özel birlikler de mevcuttu. M.Ö. 355 yılında Phokisli Delphoi'daki Apollon Tapınağı'nı ele geçirdiklerinde yanlarında tecrübeleri ve acımasızlıklarıyla nam salmış on binden fazla Yunan paralı askeri vardı ve bu sayede Boiotia Birliği'nin sıradan askerlerden oluşan 'halk ordusunu' mağlup ederken hiç güçlük çekmemişlerdi³⁶.

II. Philippos, Kutsal Savaş'tan daha önce Thessalia'daki birtakım münasebetleri sonucunda kendisine Larissa ve Pherai gibi birkaç müttefik bulmuştu. Amphiktyon Birliği Phokislilere karşı Kutsal Savaş ilan edince Philippos'un müttefikleri de birliğin bir parçası olarak bu savaşa müdahil oldu. Birlik M.Ö. 354 yılında yapılan ilk savaşta mağlup olunca Philippos'tan yardım istediler ve bu çağrıyı olumlu karşılayan Philippos ordusuyla Phokis birliklerini 353 yılında mağlup ederek Thessalia'dan çıkardı. Fakat Phokisli general Onomarkhos Philippos'un Pherai'dan kovduğu tiran Lykophron'un gücüyle kendi birliklerini birleştirip M.Ö. 353 sonbaharında Philippos'a ağır bir darbe aldırdı. Diodoros'a göre bu yenilginin Philippos'un ordusu üzerindeki etkileri o kadar olumsuzdu ki, Philippos birliklerini disiplinli bir şekilde bir arada tutmakta bile güçlük çekmeye başlamıştı³⁷.

M.Ö. 352 yılında birliklerini toparlamayı başarıp Thessalia'ya tekrar giren Philippos, Pheraili müttefikleriyle birlikte Lykophron, Onomarkhos ve onlara destek veren bir Atina donanmasına karşı büyük bir zafer kazandı ve tartışılmaz bir üstünlük elde etti. Diodoros bu savaşta Philippos'un

³⁵ Kuzeydeki harekâtla ilgili daha geniş bilgi için bk. Bosworth 1971, 93-105.

³⁶ Hammond 1973, 486-533.

³⁷ Diod. XVI. 35. 2-3.

Anakara Yunanistanı'nın en güçlü ordusunu mağlup ettiğini ifade etmektedir³⁸.

M.Ö. 340 yılında Philippos'un güçlü ordusunun tekrar harekete geçtiğini ve Perinthos'u tüm kuşatma donanımlarıyla birlikte abluka altına aldığını görüyoruz. Philippos Perinthos'la birlikte birliklerinin yarısını Byzantion üzerine yollayıp her iki şehri de aynı anda kuşatmıştır. Fakat şehirleri almayı başaramamıştır. Buradaki başarısızlık Makedonya ordusunun yetersizliğinden ziyade, söz konusu iki şehre Atina, Rhodos, Khios, Kos ve Tenedos gibi kent devletlerinden gelen dış yardımların dengeleri bozmasından kaynaklanmaktadır. Bu seferler başarısız olsa dahi, artık tüm kent devletlerinin üzerinde bir Makedon korkusu oluşmaya başlamış ve hiçbir kent devleti kalın surlarına güvenerek bir Makedon hücumunu atlatılabileceğini düşünemez hale gelmiştir³⁹.

Philippos'un ordusu için esas sınav M.Ö. 339/8 yılında gerçekleşti. Makedonya ve Atina zaten Perinthos ve Byzantion şehirleri yüzünden birbirleriyle savaş halindeydi ve Atina Anakara Yunanistanı'nda Makedonya'nın Orta Yunanistan'ı işgal etmesi nedeniyle Makedon karşıtı bir cephe oluşturmuştu. Buna karşılık Makedonya ve Boiotia Birliği bir ittifak halindeydi, fakat bu birliktelik bir Makedon garnizonunun (Thermopylai'nin güneydoğusundaki) Nykaia'dan kovulmasıyla tehlikeye düşmüştü. Üstelik M.Ö. 340 yılının sonuna doğru Amphiktyon Birliği kutsallığa aykırı bir hareketten dolayı Amphissa'ya savaş ilan etmişti ve Boiotia Birliği de bariz bir şekilde Amphissa tarafında yer alıyordu. 339 sonbaharında Amphiktyon Birliği Philippos'u birliğin önderi (*hegemon*) olarak ilan edince işler daha da ilginç bir hal aldı.

Philippos bu gelişmenin ardından Atina'nın üzerine sefer yapma kararı alıp Boiotia Birliği'ne kendisine katılmasını veyahut yolunun üzerindeki geçitlerden ordunun geçmesine izin vermesini istedi. Buna karşılık Boiotia Birliği Atina ve müttefiklerinin yanında yer almayı tercih etti. Böylece Makedonya'nın karşısında Boiotia Birliği, Atina, Korinthos, Korkyra, Leukas, Akhaia, Megara, Akarnania ve Euboia'dan oluşan bir koalisyon oluştu. Iustinus'a göre Atina ve müttefikleri sayıca bariz bir üstünlüğe sahipti⁴⁰. Bu savaşta genç Aleksandros da sol uçtaki süvarilerin komutanlığını üstlenmişti. Hayli zor geçen savaşta Philippos ve Makedon ordusu galip geldi. Bu savaş M.Ö. 352 yılından sonra bir kez daha Makedon *phalanks*'ının sıradan *hoplites phalanks*'ına karşı üstünlüğünü bariz şekilde ortaya koydu. Philippos ve Aleksandros'un saldırı manevraları konusunda ne kadar usta oldukları da savaşta mücadeleler sırasında bir kez daha anlaşılabilir oldu⁴¹.

II. Philippos'un İdari Teşkilatına Bir Bakış

Philippos'un tüm başarılarının arasında belki de en önemlisi, yeni fethedilen halk kitlelerinin bulunduğu bölgeleri hem krallığın eski topraklarıyla, hem de söz konusu bölgelerin kendileri içinde birbirlerine olağanüstü bir dengeyle entegre edişidir⁴². Philippos döneminde birçok bölgede zirai çalışmaları verimli hale getirmek amacıyla tarıma elverişli yeni alanlar yaratılmış, daha önce bataklık durumundaki bazı bölgelerin kurutulması tarımsal faaliyetler için uygun hale getirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca söz konusu dönemde birçok şehir halkı yer değiştirilmeye zorlanmış, yeni şehirler kurulmuş ve bütün bu değişiklikler Philippos'un Makedonya Krallığı'nın genişlemesi ve adeta onun hüviyetinin değişip o dönemde Yunanistan'da eşi benzeri olmayan bir yapıya dönüşmesinde

³⁸ Diod. XVI. 35. 4.

³⁹ Diod. XVI. 74. 2-76.

⁴⁰ Iust. IX. 3. 9.

⁴¹ Hammond 1992, 119. Konuyla ilgili daha geniş bir değerlendirme için bk. Hornblower 2011, 275-289.

⁴² Hammond 1992, 152.

önemli bir rol oynamıştır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Philippos dönemindeki genişlemenin, yani hâlihazırdaki kentlerin bir plan dâhilinde genişletilmesinin, yeni kentlerin kurulmasının, insan topluluklarının bilinçli bir politika kapsamında yer değiştirmeye tabi tutulmasının Philippos'un krallığının gelişmesi ve şekil değiştirmesinde önemli bir yeri vardır ve Philippos dönemi boyunca bu uygulamalara dair birçok kanıt bulunmaktadır.

Bağımsız bir kent devleti olan Amphipolis M.Ö. 357 yılında Philippos'a ihanet edince Diodoros'un verdiği bilgiye göre Philippos kendisine karşı olanları kentten sürmüş, fakat geri kalan yurttaşlara insancıl bir şekilde davranmıştı⁴³. Philippos'un bu operasyon sırasında Amphipolis'in sınırlarını genişlettiği ve Makedon tabiyetinin bir kısmını buraya yerleştirdiğini Arrianos'un Aleksandros döneminde orduya Amphipolis'ten gelen unsurların katıldığını belirtmesinden anlıyoruz⁴⁴.

Pydna kenti de aynı şekilde bir uygulamaya tabi tutulmuş ve M.Ö. 357 yılında Philippos tarafından ele geçirilmesinin ardından muhtemelen Amphipolis'le aynı kaderi paylaşmıştır. Çünkü yine Arrianos'ta Aleksandros'un ordusuna Pydna'dan katılan Makedonlardan bahsedilmektedir. Atina'ya bağlı bir kent devleti olan Potidaia Philippos tarafından M.Ö. 356 yılında ele geçirildikten sonra tüm Atinalılar fidye istenmeksizin geri gönderilirken tüm yerli halk da köle olarak satılmış, şehir tüm yapılarıyla birlikte Olynthosluların idaresine bırakılmıştır⁴⁵.

Bu şehirlerin kaderini paylaşan daha birçok şehir bulunmaktadır⁴⁶. Bunun yanında bazı Yunan kentlerinin nüfusları da yeni kurulan şehirlerde iskân edilmişlerdir. Bu duruma örnek olarak Galepsus, Apollonia ve Oisyme kentlerinin halklarını gösterebiliriz. Bu kentlerin halkları Strymon ile Philippi kentinin limanı arasında yerleşmiş ve genel olarak gümüş ve altın ticaretiyle uğraşan kimselerdi. Bu şehirlerden Galepsus ve Apollonia Philippos tarafından yağmalanmıştır. Antik kaynaklarda kent halklarının durumuyla ilgili bir bilgi bulunmasa da, çağdaş araştırmacılar bu halkların büyük olasılıkla Philippos tarafından genişletilen Philippi şehrine göç ettirildiğini düşünmektedir. Khalkidike'deki bazı şehirlerin kaderinin de aynı olduğu düşünülmektedir⁴⁷.

Yeni bölgelerde ve yeni kurulan şehirlerde yönetim sisteminin nasıl işlediği hususuna gelince; Aksios'un doğusunda kalan bölgedeki kentlerle kralın bizzat ilgilendiğini görüyoruz. Bu konuyla ilişkilendirilen yazıtlardan anlaşıldığına göre Krousis, Khalkidike, Bottiaia ve Philippi gibi şehirlerden gelen temsilciler kralla bizzat görüşüyor ve ittifak çerçevesinde çeşitli sınır meselelerini tartışıyorlardı. Tabii son söz yine kralla ait oluyordu. Yukarı Makedonya'daki idari sistem ise bölgelere ayrılmıştı. Burada söz konusu bölgeler çeşitli kantonlar halinde düzenlenmişti ve bu yönetim birimleri yerel halk tarafından belirlenmekteydi. Perrhaiboi ve Magnetes gibi kabileler kendilerine has geleneksel organizasyonlarını korurlarken, Philippos'un bu kabilelerde *epimeletes* adlı birer temsilcisi bulunmaktaydı⁴⁸. Aksios Nehri'nin batısındaki bölgeye bakıldığında Iustinus'un da dile getirdiği gibi Philippos'un burada tek bir devlet ve tek bir millet yarattığı görülebiliyordu. Bunun en bariz belirtileri askeri alanda göze çarpmaktadır. Philippos'un son yıllarına doğru ordu, eski krallık ve yeni krallık diye adlandırabileceğimiz bölgelerden neredeyse eşit miktarlardaki asker alımlarıyla

⁴³ Diod. XVI. 8. 2.

⁴⁴ Arr. *Anab.* I. 2. 5.

⁴⁵ Diod. XVI. 8. 3-5.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Griffith – Hammond 1979, 362 vd.

⁴⁷ Griffith – Hammond 1979, 362 vd.; Borza 1992, 250 vd.

⁴⁸ Hammond 1992, 162.

dengeleyordu. Bu da iki grup halkları arasında bir köprü işlevi görüyordu. Sosyal ve ekonomik durum bu süreçte pek de belirleyici değildi. Hâlihazırdaki kasaba ve kentler krallığın iki kesiminden insanlarla dolduruluyordu ve bunlar kendi idari meselelerini bir arada çözebilmek için hızla birbirlerine kaynıyorlardı. Göçebe hayvancılığın hızla düşmesi ve yerleşik tarımın, hayvancılığın ve ağaç yetiştiriciliğinin gelişmesi Yukarı ve Aşağı Makedonya arasındaki ekonomik uçurumu giderek daraltıyordu.

Merkezi yönetim bölgesel ve yerel idarenin altyapısına bakıldığında göze çarpmaktadır. Bu görevler krala ve Makedon halkına verilmişti. Zaten Makedonya Krallığı'nı bu iki unsur meydana getiriyordu. Philippos zamanında Yukarı Makedonya Bölgesi'nde yeni şehirler kurmak ve var olan şehirleri genişletmek suretiyle gerçekleştirilen yeniden yapılanmanın kralın emriyle yürütüldüğünü düşünebiliriz; çünkü Diodoros konuyla ilgili bilgi verirken yeni sınır bölgesi olarak kabul edilen Lykhnitis (Ohri) Gölü'ne kadar ilerleyen Makedonların II. Philippos'un komutası altında olduklarını ifade etmektedir. Fakat bu politikayı mecliste onaylayan ve krala bu yetkiyi veren bir yapılanmanın olduğu da dikkate alınmalıdır. Bu kararlar alınırken Yukarı Makedonya halkı da (*ethne*) eski krallığın sınırları içinde kalan halk kadar söz sahibi olmuştur ve iki halk da kralın ordusuna eşit sayıda asker göndermiştir. Bu durum birleşik bir krallık kurma yolunda atılan önemli adımlardan biriydi. Bundan böyle bu halklar Makedonların müttefikleri ve tebası değildi; çünkü kendileri Makedon halkı olmuşlardı. Bu yeni statüleri onları ordunun ve devletin asil üyesi durumuna getirmişti⁴⁹.

Makedon meclisinin M.Ö. 359 ve 358 yıllarında faal olduğu Diodoros'un ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ünlü tarihçi, Philippos'un meclise hitaben konuşmalar yaptığını, "*meclistekileri cesaretle olmaya teşvik ettiğini ve onların güvenlerini geri kazandırdığını*" belirtmektedir⁵⁰. Yine bir başka yerde Philippos'un Paionialıları M.Ö. 358 yılında mağlup ettikten sonra bir meclis topladığını ve güzel bir konuşmayla askerleri yüreklendirdiğini ve İlyrialıların topraklarına sefer yaptırdığını aktarır⁵¹. Buradaki ifadelerden anlaşıldığına göre Philippos bu meclislerde çoğunluğu askerlerden oluşan bir topluluğa hitap etmekteydi.

Bununla birlikte Philippos'un zamanındaki meclisin işleyişiyle ilgili çok fazla bilgi de bulunmamaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Philippos bir meclis toplayarak konuşmalar yapmaktadır, fakat Philippos'un meclis toplamaya yetkili tek kişi olup olmadığına dair bir bilgi olmadığı gibi, Philippos'un dışında meclisi toplamaya yetkili birinin olup olmadığı da açık değildir. Bununla birlikte kralın ölümünü takiben bu yetkinin bir başkası tarafından kullanıldığı aşikârdır. Meclisi oluşturan üyeler silahlarıyla birlikte toplanarak Philippos'un ve de Aleksandros'un ölümünden sonra yerine geçecek kişiyi belirlemişlerdir. Buradan da bunun bir gelenek olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Kral ile meclis, tıpkı dönemin Lakonia'sındaki *Gerousia* ve *Spartiates*'lerin *Apella*'sı gibi, krallık içinde yaşayan tüm insanların hayatını düzenlemekteydi. Fakat vergilerin ödenmesi dışında devletin halktan pek de fazla bir talebi yoktu. Burada çarpıcı olan, Makedonya Krallığı'nın tebaasına tek dil, tek din veya tek anayasa gibi dayatmalarının olmamasıdır. Bu kadar kısa sürede genişleyen bir krallıkta kralın ve meclisin herhangi bir dinsel veya ırksal dayatma göstermemesi ilginçtir. Krallık içinde bulunan çeşitli ırkçı toplumlar da kendi hallerine bırakılmıştır; İlyrialılar kuzeybatıda,

⁴⁹ Thuk. II. 99 vd.

⁵⁰ Diod. XVI. 3. 1.

⁵¹ Diod. XVI. 4. 3.

Paionialılar kuzeyde, Thraklar doğuda, Yunanlar ise Khalkidike'de yaşamaya devam etmişler ve kendi iç işlerini yürütmede serbest bırakılmışlardır.

Philippos, yönetimin yürütücü sorumlusu olarak, kraliyet ailesi ve *hetairoi* adlı kendi yakın çevresine topladığı sadık arkadaşlarından oluşan grup içerisinde emirlerini uygulayacak kişileri seçmekteydi. Örneğin Antipatros ve Parmenion Trakya'daki harekâtı yürütmekle, Amyntas ve Klearkhos Thebai'a elçi olarak gidip görüşmeleri sürdürmekle, Aleksandros Khaironeia'daki süvari birliklerini yönetmekle, yine Aleksandros, Antipatros ve Alkimakhos Atinalı ölümlerin naaşlarına Atina'ya kadar eşlik etmekle görevlendirilmişlerdi. Birkaç örnekten de kralın devletin çıkarlarını korumakla yükümlü bölge ve kent temsilcilerinin olduğunu anlıyoruz. Theopompos, kralın yakın çevresinden biri olduğu anlaşılan Thessialı Agathokles'in Perrhaibia'nın ve kısmen Elimeotis'in alınışından sonra *epimeletes*, yani amir sıfatıyla oradaki işleri yürütmek üzere görevlendirildiğini aktarmaktadır⁵².

Makedonya: Balkanların Ekonomik Süper Gücü

Philippos döneminde ekonomi de köklü bir değişime uğramıştır. Kralın zamanına kadar özellikle Yukarı Makedonya'da halk göçebe hayvancılığa dayalı bir yaşam sürmekteydi ve buna bağlı şekilde halkın bir kısmı göçebe olarak yaşıyordu. Çünkü hayvanlar sonbaharda Grammos ve Pindos'un geniş yaylalarında otlarken baharda sürüler kıyı şeridindeki otlaklara sürülüyor ve bu durum her sene bu şekilde devam ediyordu. Bu sebeple söz konusu yerlerin otlaklara ayrılması gerekiyor ve bu bölgelerde tarım yapılması mümkün olmuyordu. Tarıma geçilmesi durumunda hayvancılıkta önemli derecede düşüş yaşanması muhtemeldi.

Göçebe hayvancılıktan yerleşik tarımcılığa kontrollü bir geçiş için öncelikle hayvan sürüsü sayısının kontrol altında tutulmasının gerekliliği göze çarpmaktadır. Çünkü hayvancılık kontrol altına alınmadığı takdirde tarımcılık faaliyetlerinin önünü kesen bir etken olarak öne çıkmaktadır. Tarıma geçişin ikinci aşaması ise ormanlık alanların bir kısmındaki ağaçların kesilmesi ve tarım bakımından potansiyeli oldukça yüksek bataklık alanların kurutulması suretiyle tarıma elverişli hale getirilmesidir. Bu önlemlerin alınmasından sonra üretimin belirgin bir biçimde yükselmesi, kentlerin gelişmesi ve kentler-köyler arasındaki iletişim ağının iyileştirilmesiyle köylü ile kentli arasındaki seviyenin birbirine yaklaşması kaçınılmazdır. Arrianos'taki bir pasajda II. Philippos döneminde de buna benzer bir sürecin yaşandığını görmekteyiz; Arr. *Anab.* VII. 9. 3:

“Philippos sizi ilk bulduğunda göçebe olarak yaşayan ve kaynakları sınırlı bir halktınız, çoğunuzun sırtında bir koyun derisi, dağlarda hayvanlarınızı olatıyordunuz ve elinizdeki bu sınırlı kaynakları korumak için umutsuzca Illyrialılara, Triballislere ve sınır komşunuz Thraklara karşı savaşp duruyordunuz. O size koyun derisi yerine giyeceğiniz giysiler verdi, sizi dağlardan ovalara indirdi, sizi barbarlara karşı başa baş mücadele verebileceğiniz hale getirdi, siz de bu sayede onlara karşı savaşırken saklanacak delik bulmak yerine kendi cesaretinize güvenir oldunuz. Size iyi yasalar ve iyi bir yaşam tarzı sundu ve sizi belli bir düzen içinde yaşayan şehirli insanlara çevirdi”.

Aleksandros'un Opis'te yaptığı konuşmadan bir alıntı olan bu pasajda yukarıda tarif ettiğimiz sosyal ve ekonomik değişim söz konusu edilmektedir. Bu değişiklikler muhtemelen Philippos'un çarpıcı kişiliğinden güç alıyor olmalıydı. Onun bu kişiliği krallığının tebaasını şevkle çalışmaya sevk etmiş

⁵² FGrHist 115. F 81.

ve yeni halkı şehirler inşa etmeye, bataklıkları kurutmaya, ağaçları kesip ormanlık alanları tarıma açmaya, sulama kanalları açıp toprakları canlandırmaya ve böylelikle krallığı kalkındırmaya yönelik adımlar atmaya yöneltmiş olmalıydı.

Antik kaynaklarda söz konusu dönemde kullanılan vergilendirme sistemiyle ilgili bazı bilgiler de bulunmaktadır. Yetkililerin yerel idari işleri etkin bir şekilde sürdürebilmek için bazı şehir ve bölgelerde vergilerin artırıldığı, bazı büyük şehirlerin de Delphoi ve Epidauros gibi dini merkezlere ekonomik açıdan katkılarda bulunduğu görülmektedir⁵³. Fethedilen bazı yerlerin halklarından da çeşitli adlarla vergi alınıyordu. Örneğin Thraklardan *tithes* adı altında bir vergi alındığı bilinmektedir⁵⁴.

Alınan vergiler ve diğer gelir kaynakları sayesinde elde edilen tüm gelir kalemleri de krala aitti. Tüm altın, gümüş, bakır, demir gibi maden stoklarının sahibi kraldı. Tüm kereste kaynakları, tüm tarım ve av alanları yine krala aitti. Bu kaynaklardan olağanüstü bir gelir elde edilmekteydi. Yani Makedon krallar bizim gayrisafi milli hâsıla diye tabir ettiğimiz kıymetin çok büyük bir kısmını ellerinde tutuyorlardı.

Philippos döneminde yaşanan ekonomik kalkınma, söz konusu dönemde krallığın bastırıldığı sikkelerden de takip edilebilir. III. Perdikkas zamanındaki sınırlı gelirler, Paionialılara ve Thraklara yapılması gereken ödemeler yanında yeni ordunun finansmanının karşılanması gibi etkenler krallık adına yeni bir sikke basılmasını zora sokmaktaydı. Philippos'un batıya ilerleyişiyle birlikte Damsation yakınlarındaki gümüş madenlerini Makedonya'nın hizmetine sunması ve M.Ö. 357 yılında Amphipolis'i ele geçirmesinin ardından civardaki gümüş madeniyle Nigrita yakınlarındaki altın madenini ele geçirmesi bu konuda elini güçlendirdi. M.Ö. 356 yılında Krenides'i ele geçirip Philippi kentini kurduğunda Pangaion Dağı'nın zengin altın ve gümüş madenleri de Makedon hâkimiyetine girdi. Philippos artık ekonomik olarak sikke bastırabilecek güce de erişmişti.

İlk etapta en büyük altın sikke olan *stater* pek tercih edilmemiş, *stater*'den daha küçük birimler basılmıştır. Bu dönemde basılan sikkelerde Philippos, M.Ö. 356 yılında gerçekleştirilen Olympia Oyunları'nda kendisine zafer getiren yarış atlarının hatırasını yaşatmayı tercih etmiştir⁵⁵.

M.Ö. 348 yılında Khalkidike Birliği'nin mağlup edilmesinden sonra altın ve gümüşün yanında bakır ve demir bakımından da zengin Khalkidike madenlerinin ele geçirilmesi bu alanda da bir dönüm noktası olmuş, Philippos ilk *stater*'i olarak bilinen *Philippeios*'u bastırmıştır. Bu sikkenin üzerinde de M.Ö. 348 yılında Olympia Oyunları'ndan zaferle dönen iki atlı yarış arabası ölümsüzleştirilmiştir. Bu tarihten sonra burada basılan altın *stater*'ler ve gümüş *tetradrahme*'ler Balkan Bölgesi'nde en çok aranan ve değer atfedilen para birimleri olmuştur. Hatta sikkelerin geçerlilikleri bu bölgenin dışına da taşmıştır. *Philippeios*'un Sicilya, Güney İtalya, Güney Rusya, Anadolu, Kıbrıs, Suriye ve Mısır'da ele geçen örnekleri de vardır⁵⁶.

Krallığın genişleme sürecinde birçok önemli ticaret yolu da kontrol altına alınmıştır. M.Ö. 357 yılında Amphipolis'in ele geçirilmesi özellikle bu bakımdan oldukça önemlidir; Amphipolis'in ele geçirilişiyle birlikte Trakya ve civarındaki bölgeler de yavaş yavaş kontrol altına alınmaya

⁵³ Konuyla ilgili birtakım ipuçları Isok. V. 5.'te görülebilir. Ayrıca bk. IG IV, 617; Rhodes 2010, 23-40; Markle 1976, 80-99.

⁵⁴ Diod. XVI. 71. 2.

⁵⁵ Strab. VII. fr. 20.

⁵⁶ Hammond 1992, 180; Fox 2011, 364; konuyla ilgili daha geniş bir değerlendirme için bk. Roisman 2010, 41-59.

başlamıştır. Amphipolis aynı zamanda Strymon'a giden suyollarını da kontrol altında tutuyor ve buradaki ticaret yolunun kontrolü hususunda önemli bir nokta teşkil ediyordu.

II. Philippos'un bir başka hedefi de Trakya Bölgesi'ydi. Bu bölgeyi kontrol altında tutmak ve bölge halkını pasifize edebilmek için Philippopolis, Kabyle, Drongilos, Masteira ve Bine gibi şehirler kurdu. Özellikle Philippopolis ve doğal akropolisi zengin ovaya giden yollara hâkim yapısıyla önemli bir şehir olmuştu. Bu şehirlerin kurulmasıyla Philippos, aynı zamanda daha önce de bahsettiğimiz üzere göçebe olarak hayvancılıkla geçinen halkı şehirlerde yaşamaya özendirip tarım ve ticaretle uğraşmalarını, öncelikle yerel ticaretin canlanmasını, ardından da bölgenin uluslararası ticarete katkı sağlayarak devletin gelirlerinde bir artış yaşanmasını hedeflemektedir⁵⁷.

Bu dönemdeki uygulamaları sonucunda Epeiros'un güneyinden Güney Thessalia'ya, oradan Aşağı Danube'ye ve oradan Karadeniz'in batı sahillerine varan ve merkezinin de Makedonya olduğu yeni bir ticaret ağı yarattı ve sağken bizzat kendisi, daha sonra da oğlu Aleksandros bu ağı kontrol altında tuttu.

Philippos'un askeri başarılarının parlaklığı yanında ekonomik alanda uyguladığı politikalar biraz sönük kalsa da, bu alandaki başarıları da en az askeri alandaki başarıları kadar önemliydi⁵⁸. Genişlettiği krallığı içinde kurduğu güçlü ve kendi ayakları üzerinde durabilen ekonomisi, iki yüzyıl boyunca Makedonya'nın önde gelen güçlerden biri olarak var olmasını sağlayan etkenlerden biriydi.

⁵⁷ Ellis 1976, 181 vd.

⁵⁸ Errington 1993, 99-103.

BİBLİYOGRAFYA⁵⁹

- Anderson 1970 J. K. Anderson, *Military Theory and Practice in the Age of Xenophon*. Berkeley 1970.
- Borza 1992 E. N. Borza, *In the Shadow of Olympus: The Emergence of Macedon*. Princeton 1992.
- Bosworth 1971 A. B. Bosworth, "Philip II and Upper Macedonia". CQ 21 (1971) 93-105.
- Bursian 1872 C. Bursian, *Geographie von Griechenland*, 2 Volumes. Leipzig 1872.
- Chadwick 1976 J. Chadwick, *The Mycenaean World*. Cambridge 1976.
- Cline 2014 E. H. Cline, *1177 BC. The Year Civilization Collapsed*. Princeton 2014.
- Diamant 1975 S. Diamant, "Bronze Age Migrations in the Aegean Archaeological and Linguistic Problems in Greek Prehistory". AJA 79/3 (1976) 287-289.
- Drews 1994 R. Drews, *The Coming of the Greeks: Indo European Conquests in the Aegean and the Near East*. Princeton 1994.
- Ellis 1976 J. R. Ellis, *Philip II and Macedonian Imperialism*. London 1976.
- Errington 1993 M. Errington, *A History of Macedonia*. California 1993.
- FGrHist *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. Ed. F. Jacoby. Berlin - Leiden 1923-1958.
- Fox 2011 R. L. Fox, R. J. Fox (eds.), *Brill's Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC - 300 AD*. Leiden 2011.
- Griffith – Hammond 1979 N. G. L. Hammond – G. T. Griffith, *A History of Macedonia II (550-336 BC)*. Oxford 1979.
- Hammond 1959 N. G. L. Hammond, *A History of Greece to 322 BC*. Oxford 1959.
- Hammond 1970 N. G. L. Hammond, "The Archaeological Background to the Macedonian Kingdom". AMI (1970) 53-67.
- Hammond 1972 N. G. L. Hammond, *A History of Macedonia, Volume. I: Historical Geography and Prehistory*. Oxford 1972.
- Hammond 1973 N. G. L. Hammond, *Studies in Greek History*. Oxford 1973.
- Hammond 1992 N. G. L. Hammond, *The Macedonian State: Origins, Institutions and History*. Oxford 1992.
- Harding 1985 P. Harding, *From the End of the Peloponnesian War to the Battle of Ipsus*. Cambridge 1985.
- Hatzopoulos 1994 M. B. Hatzopoulos (ed.), *Macedonia: from Philip II to the Roman Conquest*. Princeton 1994.
- Hooker 1976 J. T. Hooker, *Mycenaean Greece*. London 1976.
- Horejs 2007 B. Horejs, "Macedonia, Mediator or Buffer Zone Between Cultural Spheres?". Eds. I. Galanaki et al., *Between the Aegean and Baltic Seas: Prehistory Across Borders*. Liege (2007) 293-306.
- Hornblower 2011 S. Hornblower, *The Greek World 479-323 BC*. London 2011.
- Leake 1835 W. M. Leake, *Travels in Northern Greece, 4 Volumes*. London 1835.

⁵⁹ Antik kaynaklar için aksi belirtilmedikçe TLG dahilindeki edisyonlar kullanılmış, bu nedenle kaynakçada antik kaynaklara ayrıca yer verilmemiştir.

- Markle 1976 M. M. Markle, "Support of Athenian Intellectuals for Philip: A Study of Isocrates' Philippus and Speusippus' Letter to Philip". *JHS* 96 (1976) 80-99.
- Pomeroy *et al.* 2004 S. Pomeroy *et al.*, *A Brief History of Ancient Greece*. Oxford 2004.
- Rhodes 2010 P. J. Rhodes, "The Literary and Epigraphic Evidence to the Roman Conquest". Eds. J. Roisman – I. Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*. Malden - Oxford (2010) 23-40.
- Roisman – Worthington 2010 J. Roisman – I. Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*. Chichester 2010.
- Semple 1932 E. J. Semple, *The Geography of the Mediterranean Region: Its Relation to Ancient History*. London 1932.
- Snodgrass 1974 A. M. Snodgrass, "Metal-work as Evidence for Immigration in the Late Bronze Age". Eds. R. A. Crossland – A. Birchell, *Bronze Age Migrations in the Aegean: Archaeological and Linguistic Problems in Greek Prehistory*. London (1974) 209-214.
- Tritsch 1974 F. J. Tritsch, 'The Sackers of Cities' and the 'Movement of Populations'. Eds. R. A. Crossland – A. Birchell, *Bronze Age Migrations in the Aegean: Archaeological and Linguistic Problems in Greek Prehistory*. London (1974) 234-238.